

РОЗВІДКИ

УДК 821.161.2

Ольга Циганок

НАУКОВИЙ ОПИС ПОЕТИКИ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ «ROSA INTER SPINAS ...» [ТРОЯНДА МІЖ КОЛЮЧКАМИ] (1696/97)

Стаття присвячена опису двох списків курсу лекцій із теорії віршування Києво-Могилянської академії «Rosa inter spinas...» [Троянда між колючками] (1696/97), що зберігаються в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Описано структуру поезики та особливості рукописів.

Ключові слова: українські поезики, 1696/97 навч. р., рукопис, опис.

Київська поезика 1696/97 навч. р. [5] заслуговує на першочерговий науковий опис із кількох міркувань. Це один із небагатьох підручників із теорії віршування XVII ст., належність якого до Києво-Могилянської академії безсумнівна. Вважаємо, що цей курс ліг в основу поезики «Арріа...» [Апшієва дорога...] (1704/05) [3; 4], яку дослідники приписують Московській слов'яно-греко-латинській академії. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігаються два списки поезики «Rosa inter spinas...» [Троянда між колючками] (1696/97).

Список І. Фонд 312, шифр 665/456, арк. 5–182 зв. Микола Петров описує цей рукопис так: «№ 665 (456). Rosa inter spinas seu Ars poëseos, suos continens difficultatum aculeos concluso horto Mariae in debitum venerationis cultum dedita atque neopoëtis ad carpendum ex ea tam ligati, quam soluti eloquii fructum in Helicone Mohylaeano explicata anno qUo DeUs qUaeque potens LaUrUM ConstrUXIt ab OzoV, т. е. 1696 г., – рукопись in 4°, на 230 листкахъ, съ приложеніємъ въ концѣ небольшого лексикона словъ французскихъ, итальянскихъ, латинских и польских. См. мои статьи «Кіевская Академія во второй половинѣ XVII в.», въ «Трудах Кіев. дух. Академіи, декабрь, 1895 г., стор. 605. Значится въ Кієво-Соф. Каталогѣ 1803 г. (латин., № 57)» [2, вып. 3, с. 281]. Стаття, до якої відсилає М. І. Петров, не подає нової інформації [1, с. 605].

Арк. 4 задумувався як титульний, автор рукопису почав писати в подвійній рамці назву курсу. Вивіши «Rosa inter spinas seu», він, очевидно, допустив помилку і продовжив із нового аркуша. На «зіпсованому» арк. 4 містяться вірші «Głowa Alexandra Wielkiego» [Голова Олександра Великого] і «Głowa Juliusza Cesara» [Голова Юлія Цезаря]. Титульним став арк. 5, на ньому міститься повна латинська назва поезики – як у М.Петрова, у перекладі вона звучить так: «Троянда між колючками, або поетичне мистецтво, що містить свої шиши труднощів у саду Марії, для належної турботи передана і поетам-початківцям, щоб зривали з неї плоди як зв'язного, так і вільного красномовства на Могилянському Геліконі, пояснена року, в якому Бог всемогутній

© Циганок Ольга Михайлівна – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету і кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Київського університету імені Бориса Грінченка.

дав лавр від Азову». Назва поетики, очевидно, походить від відомого вислову Святого Ієроніма «*Rosa de spinis floret*» [Троянда квітує між колючками]. Згадується взяття турецької фортеці Азов російськими військами й українськими козаками 1696 р.

Арк. 6. Віршова «*Ode supplex ad beatam Virginem pro neopoetis*» [Ода-молитва до блаженної Діви за неопоетів].

Арк. 6 зв. – 9 зв. Прозовий «*Proloquium ante incipiendam poesim*» [Висловлювання перед тим, як приступити до поезії]. Початок: «*Rosam aculeis horidam, in Helicone Molybaeano vestris sub oculis pono, auditores NN...*» [Троянду, у якій стирчать колючки, поміщаю на ваших очах на Могилянському Геліконі, незнані слухачі...]. Зазначено, що курс річний.

Арк. 9 зв. *Pars prima. De ligato eloquio* [Частина перша. Про віршоване слово]. Початок: *Nas parte nihil aliud nisi ligatam complectemur orationem* [Цією частиною охопимо не що інше, як зв'язну (віршовану) мову].

Aculeus primus. De origine poeseos in genere [Шип перший. Про походження поезії загалом]. Початок: *A quo sit nam inventa haec nobilissima ars poeseos...* [Ким же винайдене це найшляхетніше мистецтво поезії...]. *Folium primum. De etymologia, natura, materia et stylo poeseos* [Листок перший. Про етимологію, природу, предмет і стиль поезії]. Арк. 11 зв. *Folium secundum. De mediis comparandae poeseos* [Листок другий. Про засоби підготовленої поезії]. Арк. 14. *Folium tertium. De versu carminumque generibus* [Листок третій. Про вірш і роди віршів]. Арк. 16 зв. *Folium quartum. De carminibus quibus lyrica scribuntur* [Листок четвертий. Про вірші, якими пишуться ліричні твори].

Арк. 19. *Aculeus secundus. De roemate* [Шип другий. Про поему]. Початок: *Antequam ad cognoscendam roematis et etymologiam...* [Перед тим, як дійдемо до пізнання поеми і етимології...]. Арк. 19 зв. *Folium primum. De etymologia, natura, materia et requisitis roematis* [Листок перший. Про етимологію, природу, предмет і потреби поеми]. Арк. 20 зв. *Folium secundum. De nonnullis observandis in componendo roemate* [Про дещо, чого слід дотримуватися, складаючи вірш]. Арк. 21. *Folium tertium. De stylo, qui non debeat adhiberi in roemate* [Листок третій. Про стиль, який не повинен використовуватися в поемі]. Арк. 22. *Folium quartum. De partibus roematis* [Листок четвертий. Про частини поеми]. Арк. 23 зв. *Folium quintum. De vitiis et virtutibus hexametris carminis* [Листок п'ятий. Про вади і достоїнства гекзаметра].

Арк. 25. *Aculeus tertius. De elegia* [Шип третій. Про елегію]. Початок: *Quoniam plerumque de elegiaca poesi...* [Тому, що часто про елегійну поезію...]. *Folium primum. De etymologia, natura, materia et divisione elegiae* [Листок перший. Про етимологію, природу, предмет і поділ елегії]. Арк. 25 зв. *Folium secundum. De stylo et virtutibus elegiae* [Листок другий. Про стиль і достоїнства елегії]. Арк. 26 зв. *Folium tertium. De partibus elegiae, an sint? Et quae nam illae* [Листок третій. Про частини елегії, чи вони існують? І які вони?]. Арк. 27 зв. *Folium quartum. De vitiis et virtutibus carminis pentametris* [Листок четвертий. Про вади і достоїнства пентаметра].

Арк. 28 зв. *Aculeus quartus. De lyrica poesi et origine eius* [Шип четвертий. Про ліричну поезію та її походження]. Початок: *Genus quidem supremum poeticae facultatis...* [Останній же рід поетичного вміння...]. *Folium primum. De etymologia, natura et materia lyrica poeseos* [Листок перший. Про етимологію, природу і предмет ліричної поезії]. Арк. 29. *Folium secundum. De elocutione lyrica poesis* [Листок другий. Про виголошення (стиль) ліричної поезії]. Арк. 30. *Folium tertium. De modo exordiendi odas* [Листок третій. Про спосіб розпочати оди]. Арк. 33 зв. *Folium quartum. De formis conscribendi integras odas* [Листок четвертий. Про спосіб написання цілих од].

Арк. 34 зв. *Aculeus quintus. De epigrammate in genere* [Шип п'ятий. Про епіграму загалом (як родове поняття)]. Початок: *Nos opus poeseos quantum gratiae et decoris...* [Цей поетичний твір, скільки у ньому приємності і краси]. *Folium primum. De etymologia, usu, natura, materia et divisione epigrammatis* [Листок перший. Про етимологію, використання, природу, предмет і поділ епіграми]. Арк. 36 зв. *Folium secundum. De partibus epigrammatis* [Листок другий. Про частини епіграми]. Арк. 37. *Folium tertium. De virtutibus epigrammatis, quantitate et quo genere carminis scribatur* [Листок третій. Про достоїнства епіграми, розміри і яким родом вірша пишеться].

Арк. 38 зв. *Folium quartum. De fontibus unde emenda sunt acumina* [Листок четвертий. Про джерела, звідки слід черпати концепти]. Арк. 41. *Folium quintum in quo acumina in Christum passum continentur* [Листок п'ятий, у якому містяться концепти на страждання Христа].

Арк. 42 зв. *Aculeus sextus. De epigrammate in specie seu de poesi ut curiosa ita et laboriosa* [Шип шостий. Про епіграму зокрема (як вид) або про поезію як курйозну (формально вишукану), так і ту, написання якої вимагає значних зусиль]. Початок: *Praeter solita triti modi epigrammata...* [Окрім звичайних епіграм, загальновідомого способу]. *Folium primum. De artificio epigrammatis dicti serpentinum, anadiplosis et eromoneon?* [Листок перший. Про мистецьку техніку епіграми, названої зміною, редуплікацією і епомонеоном(?)]. Арк. 43 зв. *Folium secundum. De artificio epigrammatis dicti paralellon, echo et cancrinum* [Листок другий. Про мистецьку техніку епіграми, названої паралельна, ехо і ракова]. Арк. 44 зв. *Folium tertium. De artificio epigrammatis dicti protheus, pangrammaton, antitheton, leoninum et paromaeon* [Листок третій. Про мистецьку техніку епіграми, названої протеєва, панаграма, леонінська і паромеон]. Арк. 45 зв. *Folium quartum. De artificio epigrammatis dicti chronostichon, cabalistichon et anagramma* [Листок четвертий. Про мистецьку техніку епіграми, названої хроновірш, кабалістичний вірш і анаграма]. Арк. 46 зв. *Folium quintum. De aenigmate seu epigrammate aenigmatico* [Листок п'ятий. Про загадку або загадкову епіграму].

Арк. 50 зв. *Aculeus septimus. De reliquis poeseos artificiiis* [Шип сьомий. Про інші мистецькі техніки поезії]. Початок: *Admirandum poetarum ingenium infinitos formae modos...* [Достойний подиву дар поетів безліч способів форми...]. *Folium primum. De tragoedia, comoedia et tragicomoedia* [Листок перший. Про трагедію, комедію і трагікомедію]. Арк. 51 зв. *Folium secundum. De epitaphio, epicedio, lessu, threnis, naenia, epinicio et fescenina licentia* [Листок другий. Про епітафію, епіцедію, плач, трени, епінікій і фесценінські вольності].

Арк. 53 зв. *Folium tertium. De fabula, apologo, loco communi et descriptione* [Листок третій. Про байку, притчу, спільне місце і опис]. Арк. 59 зв. *Folium quartum. Nonnulla de entheo poetico* [Листок четвертий. Деяко про поетичне натхнення]. Перша частина поезики закінчується на арк. 61. Арк. 61 зв. – 65 зв. – поетичні і прозові вправи. Арк. 66–74. Фрагменти трактату про періоди.

Арк. 76. *Pars secunda. De eloquio soluto* [Частина друга. Про прозове слово]. Початок: *Ab soluta interventu superum parte prima de eloquio ligata...* [Від вступу про прозу перед першою частиною про зв'язне красномовство].

Aculeus primus. De amplificatione in communi [Шип перший. Про ампліфікацію загалом]. Початок: *Eloquii soluti dum facis mentionem...* [Поки згадуєш про вільне красномовство]. *Folium primum. De difinitione et divisione amplificationis* [Листок перший. Про визначення і поділ ампліфікації]. Арк. 81 зв. *Folium secundum. De amplificatione sensus brevis per casus grammaticales* [Листок другий. Про ампліфікацію короткої думки через граматичні відмінки]. Арк. 83 зв. *Folium tertium. De amplificatione sensus brevis ex reflexione ad quinque sensus humanos et alias res creatas* [Листок третій. Про ампліфікацію короткої думки зі звертання до п'яти людських відчуттів та інших похідних речей]. Арк. 85. *Folium quartum. De amplificatione sensus brevis ex iis quae sub oculis cadunt* [Листок четвертий. Про ампліфікацію короткої думки з того, що впадає в очі]. Арк. 86 зв. *Folium quintum. De amplificatione sensus alicujus per tropos et figures selectiores* [Листок п'ятий. Про ампліфікацію якоїсь думки через вибрані тропи і фігури]. Арк. 90. *Folium sextum. De amplificatione ex circumstantia illius versus: Quis? Quis? Ubi? Quibus auxiliis? Cur? Quomodo? Quando?* [Листок шостий. Про ампліфікацію в залежності від обставин за таким рядом: Хто? Що? Де? Якими засобами? Чому? Яким чином? Коли?]. Арк. 92 зв. *Folium septimum. De amplificatione sensus alicujus per syllogismum* [Листок сьомий. Про ампліфікацію якоїсь думки через силізм]. Арк. 95 зв. *Folium octavum. De amplificatione sensus alicujus per enthymema, inductionem, protasim et apodosim* [Листок восьмий. Про ампліфікацію якоїсь думки через ентимему, прозопопею, протазис і аподосис]. Арк. 97 зв. *Folium nonum. De nonnullis locis intrinsecis rhetoricis* [Листок сьомий. Про деякі внутрішні риторичні місця].

Арк. 102 зв. *Aculeus secundus. De periodis* [Шип другий. Про періоди]. Початок: *Dignum certe ac justum esset prius de periodis ...* [Мабуть, достойним і справедливим було б спочатку говорити про періоди...]. *Folium primum. De commatibus et membris* [Листок перший. Про коми і колони]. Арк. 103 зв. *Folium secundum. De etymologia, natura, partibus et divisione periodi* [Листок другий. Про етимологію, природу, частини і поділ періоду]. Арк. 105 зв. *Folium tertium. De schinotene, pneumate, periodica circumductione et thesi* [Листок третій. Про надмірний період, пневму, періодичний опис і тезу]. Арк. 107. *Folium quartum. Supellex particularum connectentium membrum cum membro* [Листок четвертий. Ресурси часток, які з'єднують колон з колоном]. Арк. 108 зв. *Folium quintum. De connectione periodorum* [Листок четвертий. Про поєднання періодів].

Арк. 109 зв. *Aculeus tertius. De epistolis* [Шип третій. Про листи]. Початок: *In omni quidem genere facultatis oratoriae...* [У всякому ж бо роді ораторського вміння]. *Folium primum. De origine, laudibus, ethymologia et natura epistolae* [Листок перший. Про походження, похвали, етимологію і природу листа]. Арк. 110. *Folium secundum. De triplici genere et partibus epistolarum* [Листок другий. Про три роди і частини листів]. Арк. 112. *Folium tertium. De modis inchoandi et conficiendi epistolas* [Листок третій. Про способи розпочати і завершити листи]. Арк. 112 зв. *Folium quartum. De conexu nonnullarum particularium epistolarum* [Листок четвертий. Про зв'язок деяких часткових листів]. Арк. 114 зв. *Folium quintum. In quo praxes epistolarum non leviori styli continentur* [Листок п'ятий. У якому містяться практичні вправи листів стилю не простого].

Арк. 121. *Aculeus quartus. De chria* [Шип четвертий. Про хрію]. Початок: *De chria supremo et principali et primo...* [Про хрію вирішальне, і найважливіше, і насамперед...]. *Folium primum. De ethymologia, natura et divisione chriae* [Листок другий. Про етимологію, природу і поділ хрії]. Арк. 122. *Folium secundum. De partibus chriae quid illae sint* [Листок другий. Про частини хрії, які вони]. Арк. 124. *Folium tertium. De modis formandorum exordiorum in chriis* [Листок третій. Про способи складання вступів у хріях]. Арк. 127. *Folium quartum. De transitionibus ab una parte ad aliam* [Листок четвертий. Про переходи від однієї частини до іншої]. Арк. 130 зв. *Folium ultimum, in quo partes nonnullae chriarum continentur* [Листок останній, в якому містяться деякі приклади хрій]. Чіткого кінця поетика 1696 р. немає, очевидно, він утрачений. Арк. 143 зв.–149. Взірці листів. Арк. 149 зв.–151 зв. Пусті аркуші.

Арк. 152–182 зв. *Tractatus de tropis et figuris* [Трактат про тропи і фігури]. [Caput primum. De tropis] [Глава перша. Про тропи]. Початок: *Queritur primo: Quid est tropus?...* [Питається перше: Що таке троп?]. Арк. 163. *Caput secundum. De figuris* [Глава друга. Про фігури]. Початок: *Queritur secundo: Quid est figura?...* [Питається друге: Що таке фігура?].

Список II. Фонд 305, шифр ДС/ П 237, арк. 1–103. Микола Петров описує цей рукопис так: «№ 237. VIII. 1. 83. *Rosa inter spinas seu ars poëseos suos continens difficultatum aculeos concluso horto Mariae in debitum venerationis cultum dedita atque neoroëtis ad carpendum ex ea tam ligati, quam soluti eloquii fructum in Helicone Mohilaeano explicata anno qUo DeUs qUaeque potens LaUrUM ConstrUXIt ab OzoVe* (т. е. 1696) – рукопись in 4°, на 106 листкахъ, заключающая трактатъ о тропяхъ и фигурахъ [2, вип. 1, с. 278].

Пагінація чорнилом, перші 11 аркушів – кожного листа, наступні – кожного п'ятого. Титульний лист (арк. 1) по-мистецьки оформлений – фігури святих, квіти, прикрашені букви. На арк. 2 також малюнок на півсторінки зверху – постать Діви Марії у вінку із квітів, який тримають два ангели. Під вступною одою, присвяченою Діві Марії, ще один малюнок – ангел тримає букет квітів. У списку I поетика цих малюнків немає. На підставі трудомістких малюнків можна зробити висновок, що список II – не студентський конспект лекцій, їх переписали пізніше. Це підтверджує також те, що список II дещо відрізняється від списку I. Деякі слова додаються або, навпаки, вилучаються. Маємо справу зі свідомим редагуванням тексту. У першій

частині змінено порядок 2, 3 і 4 розділів: Арк. 13 зв. *Aculeus secundus. De lyrica poesi et origine eius* [Шип другий. Про ліричну поезію та її походження]. Арк. 18 зв. *Aculeus tertius. De roemate* [Шип третій. Про поему]. Арк. 23. *Aculeus quartus. De elegia* [Шип третій. Про елегію]. Подекуди у назві розділу міститься назва, якої немає у списку I: Арк. 33. *Folium secundum. De artificio epigrammatis dicti ... cancrinum et quadratum* [Листок другий. Про мистецьку техніку епіграми, названої ... ракова і квадратна]. Арк. 34 зв. *Folium tertium. De artificio epigrammatis dicti ... leoninum et acrostychon, seu paromaeon* [Листок третій. Про мистецьку техніку епіграми, названої ... леонінська і акровірш або паромеон]. Один із параграфів розділено на два: Арк. 42. *Folium tertium. De fabula et apologo* [Листок третій. Про байку і притчу]. Арк. 43. *Folium quartum. De loco communi et descriptione* [Листок третій. Про спільне місце і опис]. Відповідно, змістилася нумерація параграфів. Уточнено назви: Арк. 48. *Aculeus primus. De amplificatione* [Шип перший. Про ампліфікацію]. Арк. 61. *Folium nonum. De locis intrinsecis rhetoricis* [Листок сьомий. Про внутрішні риторичні місця]. Арк. 64. *Folium secundum. De etymologia ... et divisione ipsius periodi* [Листок другий. Про етимологію ... поділ самого періоду]. Змінюється число (множина замість однини): Арк. 76 зв. *Folium tertium. De modis formandi exordii in chria* [Листок третій. Про способи складання вступу у хрїї]. Арк. 83. Кінець. Подяка Богу і святим. Арк. 85–103. *Tractatus de tropis et figuris* [Трактат про тропи і фігури].

Таким чином, ми здійснили детальний опис поетики Києво-Могилянської академії «*Rosa inter spinas...*» [Троянда між колючками...] (1696/1697). Оскільки трактат про тропи і фігури входить в обидва списки, ми вважаємо його складовою цього підручника, хоч він начебто і виведений за його рамки.

1. Петров Н. И. Киевская академия во второй половине XVII века / Н. И. Петров // Труды Киевской духовной академии. – 1895. – Декабрь. – С. 605.

2. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве / Н. И. Петров. – Вып. 1. – М.: Унив. тип., 1891. – 322 с.; Вып. 2. – М.: Унив. тип., 1896. – 294 с.; Вып. 3. – М.: Унив. тип., 1904. – 308 с.

3. Цыганок Ольга. Поэтика «*Arria in Parnassum [...]*» [Аппієва дорога на Парнас] (1704/05) та її київське джерело / Ольга Цыганок // Теорія літератури: концепції, інтерпретації: наук. зб. – Київ: Логос, 2015. – С. 267–274 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.knu.ua/files/library/Teoria_Liter_2012-2015/Teor_lit_2015.pdf

4. [*Arria in Parnassum...*]. – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, фонд 312, шифр 673/480 С, арк. 1–112.

5. *Rosa inter spinas sive Ars poëseos suos continens difficultatum aculeos...* (1696/97). – ІР НБУВ, фонд 312, шифр 665/456 С, арк. 5–182 зв.; фонд 305, шифр ДС/ П 237, арк. 1–103.

Ольга Цыганок. Научное описание поэтики Киево-Могилянской академии «*Rosa inter spinas ...*» [Роза между шипами] (1696/97)

*Статья посвящена описанию двух списков курса лекций по теории стихосложения Киево-Могилянской академии «*Rosa inter spinas ...*» [Роза между шипами] (1696/97), хранящихся в фондах Института рукописей Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского. Описана структура поэтики и особенности рукописей.*

Ключевые слова: украинские поэтики, 1696/97 уч. г., рукопись, описание.

Olha Tsyhanok. The scientific description of the poetics of the Kyiv-Mohyla Academy «*Rosa inter spinas...*» [Rosa between thorns] (1696/97)

*The article is devoted to the course of lectures on theory of poetry «*Rosa inter spinas...*» [Rosa between thorns] (1696/97). This treatise is stored in two copies in the collections of the Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine. The structure of the course is described and other features of the manuscripts are taken in consideration.*

Key words: Ukrainian poetics, school year 1696/97, manuscript, description.